

Radikalizm ve Yoksunluk İlişkisi: Boko Haram Örneği ¹

Ahmet AKTAŞ ²

Başvuru Tarihi: 21.02.2023

Kabul Tarihi: 11.10.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Dünyanın önemli petrol ihracatçılarından ve Afrika'nın sayılı ekonomilerinden olan Nijerya, etnik ve dinî açıdan son derece kozmopolit bir yapıya sahiptir. 11. yüzyılda İslam'ın yayılmaya başladığı ülkede nüfusun %50'sini Müslümanlar, %40'ını Hristiyanlar, %10'unu ise diğer yerel inançtan insanlar oluşturmaktadır. Etnik ve dinî anlamda var olan çeşitliliğin yanında ekonomik anlamda eşitsizliği ile dikkat çekmektedir. Söz konusu bu eşitsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan sosyoekonomik problemler, zaman zaman iç çatışma ve isyanlara neden olmaktadır. Bu iç çatışma ve terör olaylarına verilecek örneklerden birisi de mevcut Nijerya yönetimini devirip onun yerine şeriatı dayalı bir devlet kurmayı hedefleyen Boko Haram'dır. Boko Haram, kendi anlayışını yaymak ve halkı kendi ideolojisi etrafında toplamak için ülkenin yaşadığı sosyoekonomik problemleri gündeme getirmiştir. Başka bir deyişle ülkedeki yoksunluğu gündeme getirerek mevcut durumdan hoşnut olmayan insanların öfkelerini kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı hedeflemiştir. Bu çalışma radikalizm ve yoksunluk arasındaki ilişkiyi Boko Haram örgütü üzerinden irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada Boko Haram ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra ülkede yaşanan yoksunlukların hangi alanda yaşandığını ve bunların örgütün taraftar bulmasındaki etkisi irdelenmiştir. Çalışma, radikal grupların taraftar bulmasında halkın yaşadığı yoksunluğun önemli bir faktör olduğunu, yoksunluğun radikalleşmeyi kolaylaştırdığını iddia etmektedir. Bunun yanı sıra yoksunluk radikalleşme arasında bir kısır döngü olduğunu, yoksunluk radikalleşmeyi kolaylaştırırken radikalleşmenin de mevcut yoksunlukları daha da derinleştirdiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Radikalizm, Dinî Radikalizm, Yoksunluk, Terör, Boko Haram

Atıf: Aktaş, A. (2023). Radikalizm ve yoksunluk ilişkisi: Boko Haram örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1131-1152.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi ABD, aktasahmet21@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3986-6189

The Relationship Between Radicalism and Deprivation: The Case of Boko Haram

Ahmet AKTAŞ³

Submitted by: 21.02.2023

Accepted by: 11.10.2023

Article Type: Research Article

Abstract

Nigeria, one of the world's major oil exporters and one of Africa's leading economies, is ethnically and religiously cosmopolitan. In the country where Islam began to spread in the 11th century, 50% of the population is Muslims, 40% are Christians, and 10% are people of other local faiths. Socio-economic problems in the country cause internal conflicts and rebellions from time to time. One of the examples to be given to these internal conflicts and terrorist incidents is Boko Haram, which aims to overthrow the current Nigerian government and establish a sharia-based state in its place. Boko Haram has been bringing the socio-economic problems of the country in order to spread its understanding and gather the people around its ideology. In other words, he aimed to use the anger of the people who are not satisfied with the current situation for his own purposes by bringing the deprivation in the country to the agenda. This study aims to examine the relationship between radicalism and deprivation in the example of Boko Haram. In the study, after giving general information about Boko Haram, the area of deprivation in the country and the effect of these on the organization's support were examined. The study claims that deprivation is an important factor for radical groups to find supporters and that deprivation facilitates radicalization. In addition, the study claims that there is a vicious circle between deprivation and radicalization, and while deprivation facilitates radicalization, radicalization deepens existing deprivations.

Keywords: Radicalism, Religious Radicalism, Deprivation, Terror, Boko Haram

³ Siirt University, Faculty of Theology, Philosophy and Religious Sciences/Sociology of Religion, aktasahmet21@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3986-6189

Giriş

Afrika kıtası, tarihten beri kültürel mozaiki ile dikkat çekmiştir. Çok sayıda dine, etnik kökene, inanca, kültüre ve siyasi yapıya ev sahipliği yapmıştır. Aynı zamanda sahip olduğu petrol gibi yer altı kaynakları ile tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Bu çeşitlilik ve petrole bağlı olarak ortaya çıkan zenginleşme çatışmaları, ayrışmaları, savaşları ve eşitsizliği beraberinde getirmiştir. Söz konusu bu eşitsizlik ve ayrışma/çatışma ise birçok ülkede legal ve illegal grupların ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Bu noktada sürekli gündemde olan ülkelerden biri de Nijerya olmuştur.

Nijerya'daki çatışmalı ortamın birçok tetikleyici unsuru bulunmaktadır. Nijerya'daki ulusal birliğin sağlanamaması ve azınlık sorunları, bazı etnik ve dinî grupların birbirine üstünlük kurabilmesini sağlayan sorunlu federal yapı, bölgesel yönetim farklılıklarından kaynaklanan siyasi ve hukuki sorunlar, zayıf hükümetler, siyasi istikrarsızlık, kamu hizmetlerinin yetersizliği, bölgesel gelişmişlik farklılıkları, gelirin ve kaynakların adaletli bir şekilde paylaşılabilmesi, kamu ve özel sektörde yaygın yozlaşma (Çınar, 2023, s. 140) gibi çeşitli sorunlar, devletten hoşnut olmayan kişilerin öfkelerini kendi bakış açıları doğrultusunda kullanabilecek örgütler için fırsat sunmaktadır. Nijerya'daki en önemli problemlerden birisi hiç kuşkusuz ekonomi temelli politikalarındaki sorunlardır. Özellikle petrol gelirlerinin dağılımı ve halka yansması konusundaki problemler bu durumu tetiklemiştir. Yolsuzluk ve yoksulluk bu aşamada krizi derinleştiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik temelli sorunların yanı sıra günümüze değin devam eden sosyokültürel alandaki sorunlar, çatışmanın gittikçe derinleşmesine neden olmuştur. Sosyal, kültürel, ekonomik, dinsel ve siyasi alandaki sorunlar, halk arasında bu sorun alanlarını söylemlerinin merkezine yerleştirerek tepki gösteren bazı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gruplar arasında sayılabilecek yapılanmalardan birisi de uluslararası arenada daha çok Boko Haram olarak bilinen örgüttür.

Selefi-Cihatçı ideolojiyi etkili bir biçimde kullanan Muhammed Yusuf'un liderliğinde kurulan bu örgüt, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı kuzey bölgelerinde sosyoekonomik ve siyasal anlamdaki beklentileri karşılayamayan yönetimden memnun olmayan gençlerin tepkilerini yönetmeye çalışmıştır. Süreç içerisinde şiddet içerikli bir yapıya dönüşen örgüte yönelik operasyonlar yürütülmüş ve örgüt lideri de dâhil birçok üye öldürülmüştür. Ancak devletin yürüttüğü mücadelenin belli bir stratejiden yoksun olmasından dolayı terörle mücadelede arzu edilen sonuçlara ulaşamamıştır. Bu operasyonlara tepki olarak şiddetin dozunu artırması, Boko Haram'ın bölgesel bir terör örgütüne dönüşmesine neden olmuştur (Kekilli vd., 2017, s. 23). Afrika'nın en kalabalık ülkesinde şeriata dayalı tam bir İslam devleti kurmayı hedefleyen Boko Haram'ın uyguladığı şiddet ve terörizm hem dinsel (nüfusun yaklaşık %50'si Müslüman ve %40'ı Hristiyan) hem de etnik açıdan oldukça kutuplaşmış olan Nijerya'da çok boyutlu bir savaşa dönüşme tehdidi taşımaktadır (Agbiboa, 2014, s. 400).

Bir örgütün ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesinde birden çok faktör etkili olabilmektedir. Dinî söylemleri radikal yapıların ortaya çıkışında bizzat sahip oldukları anlayışın/ideolojinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Fakat bu yapıların kitleselleşmesinde, içinde buldukları sosyal şartların elverişli olması da önem arz etmektedir. Örgütleri bir araya getiren ilk unsur örgütün ideolojisi olsa da kitleselleşme ve kalıcı hâle gelme sürecinde ortamın şartlarının uygun olması büyük bir faktördür. Buradan hareketle bu çalışmada yoksunluk ve dinî radikalleşme arasındaki ilişki radikal bir örgüt olan Boko Haram üzerinden ele alınmıştır.

Yoksulluğu, insanca bir hayat yaşayabilmek için gerekli olan temel yeteneklerden yoksun olma durumu olarak tanımlayan Amartya Sen (1976) yoksun olma durumunu, herhangi bir olguya ulaşamama, elde edememe ve bir yeteneğe ulaşmadaki eksiklik olarak ifade etmektedir. Sen (1982), yoksulluğu "hayatın gerektirdiği asgari ihtiyaçlar için gerekli gelir düzeyine sahip olmamak" şeklinde tanımlayan geleneksel görüşlerin aksine, insanların "ne yapıp yapamadıkları ve ne olup olmadıklarına" bakılması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlayıştan hareketle yoksunluğu belli bir düzeydeki yaşam standartlarına ulaşmak için gerekli olan temel şeylere erişememe olarak tanımlamak mümkündür.

Marshall, yalın bir şekilde yoksunluğu bir şeyin bir insanın elinden alınması veya bireyin herhangi bir şeye sahip olmaması durumu olarak ifade eder. İnsanların yoksun oldukları şeyler kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişiklik gösterebilir. Genel olarak temel hak olarak görülen yeme-içme, barınma, eğitim, duygusal ilgi ve alaka gibi alanlarda yaşanan dezavantajla yoksunluk kapsamında değerlendirilebilir (Marshall, 2003, s. 828). Yoksunluk, “mutlak” ve “görelî/göreceli” olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki olan “mutlak yoksunluk” bir bireyin yaşamını sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu yeme-içme, barınma vb. şeylerin olmamasına atıfta bulunurken; “görelî/göreceli yoksunluk” ise bir kimsenin hak ettiği bir şeyden (referans düzeyine göre) mahrum bırakıldığı düşüncesinden kaynaklanan bir kırgınlık duygusu olarak tanımlanabilir (Marshall, 2005, s. 828).

Bizim çalışmamız açısından yoksunluğun ikinci türü olan görelî yoksunluk önem arz etmektedir. Çalışmada Nijerya’daki halkın ekonomi, eğitim, siyaset ve kültür bağlamında yaşadıkları göreceli yoksunluğun Boko Haram örgütü tarafından nasıl kullanıldığı ve bu durumun radikalleşmeye etkisi irdelenecektir. Nitel bir araştırma olarak tasarlanan çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Konuyla ilgili literatür ve uluslararası kuruluşların yayımladıkları raporlar çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında Boko Haram’ın toplumsal alanda taraftar bulmasında Nijerya’daki sosyal şartların etkisi irdelenmiş, örgütün taban bulması ve kalıcı hâle gelmesinde etkili olan sosyal unsurların neler olduğu ele alınmıştır. Çalışma Boko Haram’ın taban bulmasında ekonomi, yönetim ve eğitim alanındaki aksaklıkları ele almakla sınırlandırılmıştır. Başka bir ifadeyle Boko Haram’ın selefi-cihatçı anlayışının örgütün varlığını sürdürmesindeki etkisi çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Radikalleşme

Sosyal bilimlerde kullanılan birçok kavramda olduğu gibi radikalizm ve radikalleşme kavramları konusunda da herkesin üzerinde ittifak ettiği bir durum söz konusu değildir. Bu durumu ifade eden Sedgwick (2010, s. 491), özellikle radikal kavramının göreceli bir kavram olduğunu ve her iki kavramın da kullanılırken içinde buldukları koşulların dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Francis (2012), bu konuyu ele alırken radikal fikirlere sahip insanlar ve şiddet yanlısı radikaller şeklinde bir ayırım yapılmasının faydalı olduğunu belirtir. Nueman da kavramla ilgili benzer ifadeler kullandıktan sonra radikalleşmenin inançların aşırılışması (bilişsel radikalleşme) ve davranışların aşırılışması (davranışsal radikalleşme) arasında muğlak bir tanımlama alanına sahip olduğunu ifade eder (Neumann, 2013, s. 873). Her ne kadar herkesin üzerinde mutabık kaldığı bir tanımlama olmasa da yapılan tanımlamalardan hareketle radikalizmi, mevcut olan yönetim ve anlayışlara muhalefet ederek onların yerine güç/şiddet aracılığıyla yeni bir düzen ve anlayışı yerleştirmeye çalışmak olarak tanımlamak mümkündür.

Radikalleşme süreci ve nedenlerine yönelik farklı yaklaşım ve modeller söz konusudur. Radikalleşmeyi “gömülü bir bireysel süreç” olarak ifade eden Veldhuis ve Staun, Müslümanların radikalleşmesine neden olan genel faktörleri görece yoksunluk, Batı işgali ve Batı destekli baskıcı rejimler, kimlik sorunları, zayıf siyasi ve sosyoekonomik entegrasyon, aşağılanma duygusu ve diğer psikolojik faktörler şeklinde sıralamaktadır. Radikalleştirici faktörleri mikro ve makro olmak üzere iki kategoride toplayan Veldhuis ve Staun, zayıf entegrasyon, uluslararası ilişkiler (İslam’ın Batı’nın tehdidi altında olduğu düşüncesi), yoksulluk, küreselleşme ve modernleşmeyi radikalleşmenin makro düzeydeki faktörleri olarak ifade etmektedir. Mikro düzeyde etkileyici faktörleri de kendi içerisinde bireysel ve toplumsal olarak iki kategoride değerlendiren Veldhuis ve Staun, toplumsal faktörler kapsamında toplumsal kimlikler ve kendini bir kimliğe ait hissetme, toplumsal etkileşim ve grup süreçleri ile görelî yoksunluk gibi hususları sayarken; bireysel faktörler kapsamında ise kişisel özellikler, deneyimler ve stratejik tercihleri saymaktadırlar (Veldhuis ve Staun, 2009).

Farklı bireylerin radikalizme değişik yollardan ulaştığını ve bu nedenle radikalleşme ile ilgili tek bir açıklamanın olmadığını belirten Javad Ahmad, bununla birlikte, bazı göstergelerin radikalleşme sürecinde ortak noktalarının olduğunu da ifade eder. Bu ortak faktörlerden hareketle radikalleşmeye giden süreci doğru İslam'a ulaşmak adına kişilerin çitihadlarına başvurma, kişisel memnuniyetsizlikler, radikal kişi ve yapılarla kurulan ilişki ağları ve sosyal temalar, toplumsal ve siyasal değişimi etkileme arzusu ve aşırı yoksulluk ve işsizlik gibi beş ana gerekçe üzerinden açıklar (Ahmad, 2015). Benzer şekilde Arpacı da (2017, s. 20) radikalleşmenin nedenlerini siyasal ortam, bireysel durum, dinî politik hedefler, toplumsal nedenler ve felsefi nedenler olmak üzere 5 farklı kategoride ifade etmektedir.

Alessandro Orsini (2020, s. 87-92) DRİA olarak ifade ettiği modelde radikalleşmenin dört aşamada gerçekleştiğini ifade eder. Her aşamanın ilk harfinden oluşturulan bu modele göre bireyler *Disintegration of Social Identity* (Sosyal kimliğin parçalanması), *Reconstruction of Social Identity through a Radical Ideology* (Radikal bir ideolojiyle sosyal kimliğin yeniden inşası) *Integration in a Revolutionary Sect* (Devrimci bir tarikata entegrasyon) *Alienation from the Surrounding World* (Kendisini çevreleyen dünyaya yabancılaşma) olmak üzere dört aşamadan geçerek radikalleşmektedir. Orsini, ilk aşamada bireyin çeşitli nedenlerle sosyal marjinalliğe düştüğü ve bunun onda varoluşsal bir yönelim bozukluğu yarattığını; ikinci aşamada bireylerin edindikleri radikal ideoloji temelinde kendi özelliklerini yeniden tanımladıklarını; üçüncü aşama bireyin kendisiyle aynı fikirleri paylaşan diğer insanları bulmaya odaklandığını ve son aşamada ise bireylerin kendileri ile Batılılar arasına mesafe koyduğunu ve dolayısıyla dışlanma ve yabancılaşma yaşadığını ifade etmektedir.

Radikalizm konusunda olduğu gibi dinî radikalizm kavramının tanımı için de bir konsensüs söz konusu değildir. Arpacı (2017, s. 18) dinî radikalizmi, "bir inanç sistemini siyasal argümanlar yoluyla sistem eleştirisi durumuna geçiren ve mevcut olanda inanç esaslı bir değişime yaratmayı planlayan, yöntem olarak şiddet ve/veya güç kullanımını -inanç sistemi önerir ya da önermez- dinî argümanlarla meşrulaştıran radikalizm biçimi" olarak tanımlamaktadır. Neuman'ı takip ederek ifade edecek olursak, bilişsel veya davranışsal radikalizmin merkezinde dinin olması durumunda ortaya çıkan radikalizm türünü dinî radikalizm olarak ifade edebiliriz.

Her bilişsel radikalleşmenin mutlaka davranışsal radikalleşmeye evrilmesi gibi bir zorunlu ilişki söz konusu olmasa da bilişsel radikalleşme davranışsal radikalleşmeye giden yolun yapı taşlarını döşeme potansiyeli taşımaktadır. Bilişsel radikalleşmenin davranışsal radikalleşmeye doğru evrilmesinde, içerisinde bulunan sosyal şartların etkisi yadsınamaz. Aydınalp (2022, s. 108), dinî motifli terörün sosyal bağlamının önem arz ettiğini ifade ederek bu denklemde sosyal ve siyasal dinamiklerin büyük oranda belirleyici; dinin ise meşrulaştırıcı bir rol üstlendiğini belirtir. Ona göre dinî yorumlar, yapısal şartlarla ilgili duruma işaret eden sosyal bağlama ruh verir. İslam dünyasında var olan yapısal düzensizlikler ve sosyal bünye arızaları, radikal zihniyet için uygun şartlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bilişsel radikalleşmeyi kendi içerisinde tolere edebilecek sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal şartlar olduğunda bu radikalleşme sadece bilişsel düzeyle sınırlı kalabilmektedir. Ancak toplumsal düzlemde sosyokültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda bir yoksunluk söz konusuysa bilişsel radikalleşmenin davranışsal radikalleşmeye evrilmesi daha muhtemeldir. Zira toplumsal alandaki olumsuzluklar, radikal grupların kendi radikal tutum ve davranışlarını meşrulaştırabilecekleri bir zemin sunmaktadır. Boko Haram özelinde değerlendirildiğinde bilişsel radikalleşmenin süreç içerisinde uygun sosyal ortamın da etkisiyle davranışsal radikalleşmeye doğru evrildiği görülmektedir. Özellikle 2009 sonrasında kurucu lider Yusuf'un öldürülmesiyle birlikte örgüt tamamen bir terör yapılanması hâline gelmiştir. Başta Chobuk'taki bir okuldan kaçırılan kız öğrenciler eylemi olmak üzere, polis merkezlerine ve ibadethanelere yönelik bombalı saldırılar, kendi ideolojisini benimsemeyen din adamlarının kaçırılıp infaz edilmesi gibi birçok eylem Boko Haram'ın bir terör örgütü hâline geldiğinin birer kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Boko Haram: İdeoloji, Hedef ve Yapı

Boko Haram'ın İslam temelli ideolojisi ve hedefleri, 1809 ile 1904 yılları arasında Nijerya'da hüküm süren Sokoto Halifeliği ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu için Boko Haram'ın ideolojisi, Hedefleri ve yapısını ele almadan önce İslam'ın Nijerya'daki varlığına değinmekte fayda vardır.

Nijerya'nın İslam ile tanışması, 11. yüzyılın sonlarına doğru Hamid Muhammed Mani'nin tebliğ faaliyetleri sonucunda olmuştur. 13. ve 15. yüzyıllarda ise ülkenin kuzeyindeki Mali ve Songay sultanlıkları döneminde İslamiyet daha kitlesel hâle gelmiştir. 16. yüzyıla kadar Nijerya'nın kuzeyindeki büyük şehirlerde hâkim olan İslam gittikçe orta kuşağa doğru genişlemiştir (Kavas, 2007, s. 109-111). 16. yüzyılın sonlarında ise Bornu-Kanem bölgesinde çok sayıda cami ve medresenin açıldığı görülmüştür. İslamiyet'in Nijerya'da hızla yayıldığı dönem ise Osman Dan Fadio liderliğindeki cihat hareketinden sonraya denk gelmektedir (Turan, t.y.). Kadiri tarikatına mensup olan Osman Dan Fadio, Nijerya'nın kuzeyindeki Hausa bölgesinde Sokoto halifeliğini kurarak İslamiyet'in bu bölgede yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur (Lapidus, 2016, s. 686-689). Daha sonra bu bölge Sir Lugard komutasındaki İngiliz kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş (Smith, 1964) ve Müslümanlar 1960 yılındaki bağımsızlık sürecine kadar İngiliz sömürgesi altında yaşamıştır.

2002 yılında Muhammed Yusuf tarafından kurulan ve şeriat kanunlarına dayalı bir anayasası bulunan "Jama'atu Ahlus-Sunnah Lidda'Awati Wal Jihad" (Kendilerini Peygamberin Öğretisini Yaymaya ve Cihada Adanmış İnsanlar) ya da kamuoyundaki diğer adıyla Boko Haram, yerel Hausa dilindeki *Boko* ve Arapçadaki *Haram* sözcüklerinden oluşmaktadır (Şen ve Çiçek, 2018, s. 2100). Kökeni 1990'lı yılların ortalarına, Maiduguri'deki bir ehl-i sünnet camisi olan el-Haci Muhammedu Ndimi camisinde Mallam (Molla) Lawal önderliğinde faaliyet yürüten bir gençlik grubuna kadar gitmektedir. Mallam Lawal, eğitim için Suudi Arabistan'a gittiğinde grubun liderliğini Muhammed Yusuf üstlenmiştir. Yusuf ayrıca İzala ve Cemaatül Tecdid İslam gibi yapılarda da bazı roller üstlenmiştir. Yusuf, 1990'lı yılların sonu ile 2000'li yılların başlarına doğru Kano merkezli Ehl-i Sünnet lideri Cafer Adam'ın öğrencisi ve takipçisi olmuştur. Cafer Adam'ın halefi olarak görülen Yusuf, 2002'ye kadar grubun temsilcisiydi ve yerel televizyon ve radyolarda vaazlar vermekteydi (Knoechelmann, 2014, s. 5-8; Walker, 2012, s. 3). Örgüt, Nijerya başta olmak üzere Nijer, Kamerun ve Çad bölgelerinde etkilidir.

Her fırsatta Batılı tarzda verilen eğitime karşı olduklarını ifade eden örgüt, uluslararası kamuoyunda bu karşıtlığın dile getirilişini ifade eden "Boko Haram" (Eğitim Haramdır) ismiyle tanınmaktadır. BBC'nin Muhammed Yusuf ile 2009 yılında yapmış olduğu bir mülakat sırasında Yusuf, Batılı tarzdaki eğitimin, kendi inançlarına ters düştüğünü ifade etmiştir (Boyle, 2009; Şen ve Çiçek, 2018, s. 2100). Boko Haram'a göre Batı eğitiminin tek kabul edilebilir alternatifi, Müslümanların (Selef) ilk nesilleri tarafından anlaşıldığı şekliyle tamamen Kur'an ve sünnet öğretilerine dayalı başka bir eğitim sistemidir (Rufai, 2017, s. 201).

Örgütün ismi her ne kadar Batılı eğitim haramdır anlamına gelen Boko Haram olarak bilinse de aslında örgütün karşı çıktığı tek şey eğitim değildir. Aslında eğitim burada sembolik bir anlam ifade etmektedir. Örgüt eğitim karşıtlığının arka planında Batılı olan her türlü sistem ve uygulamaya da karşı çıkmaktadır. Brigaglia (2012, s. 37), örgütün sadece devlet okullarını değil aynı zamanda Nijerya'nın siyasi kurumlarını, hükümeti ve diğer tüm kurumlarını da reddettiğini ifade eder. Bu anlayış temelde tüm siyasi yapıyı dinsiz olarak görmekte ve bir kişinin gerçek bir mümin olarak kalabilmesi için bu sistemden uzak durması ve onu reddetmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Boko Haram'ın ilk işi kendisini toplumdan izole etmektir.

Boko Haram'ın ideolojisinin temelinde, Hz. Muhammed ve ondan sonraki ilk Müslüman nesil (Selef) döneminde var olan İslam'ın temel ilkelerine dönmek olduğu söylenebilir. Kuzey Nijerya'daki selefi-Sünni anlayışın bir sonucu olan Boko Haram, ana akım selefler tarafından kınanmasına rağmen selefi âlimlerle

bağlarını sürdürmeye çalışmıştır (Shitu, 2021, s. 265). Boko Haram, Peygamber dönemini, hayatın tüm yönlerinin İslam tarafından yönetildiği ve Allah'ın ümmete bahsettiği nimetlerin hâkim olduğu bir altın çağ olarak görmektedir. Örgüt liderinin bu konudaki beyanları da bu durumu desteklemektedir. Muhammed Yusuf, 2009'da Nijerya polisi tarafından öldürülmeden önce, takipçilerine söylediği şu ifadeler örgütün ideolojisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Biz seleflerin ideolojisine ve bir selefi tarafından verilen her fetvaya uyuyoruz. Bir İslam alimi ne kadar önemli olursa olsun, böyle bir âlimi kabul etmeden önce selefi ilkelerin rehberliğinde olup olmadığını bilmemiz gerekir. Kuran, Sünnet ve hadisleri tebliğ eden ve uygulayan âlimleri kabul edeceğiz. Bir âlimin her öğretisi selefi âlimlerin yazıları ve öğretileriyle desteklenmelidir.

Öte yandan Nisan 2014'te Chibok'ta 250'den fazla kız öğrencinin kaçırılmasının ardından örgütün Muhammed Yusuf'tan sonraki lideri Şekau'nun "Ya bizimlesin, yani selefiligi takip eden gerçek Müslümanlardan bahsediyorum. Ya da Obama, Françoise Hollande, George Bush ve Clinton'la birliktesiniz." (Pieri and Zenn, 2016, s. 71-72) şeklindeki sözleri bu durumu izah etmektedir.

İslam'la bağdaşmayan demokratik bir sistemi uygulaması nedeniyle Müslümanları ve Nijerya devletini kafir gören bir ideolojiye sahip olan Boko Haram'ın (Shitu, 2021, s. 280) ideolojisinin temelinde mevcut yönetimi ortadan kaldırıp şeriata dayalı bir yönetim tesis etmektir. Her ne kadar 1999'da askerî yönetimin son bulmasıyla birlikte Nijerya'nın kuzeyinde Müslümanların yoğun yaşadığı eyaletlerde şariat uygulanırsa da Yusuf, söz konusu uygulamayı, seküler laik bir devlette ve bu anlayış çerçevesinde insanlar tarafından yazılmış bir anayasal düzen içerisinde şeriatın uygulanamayacağını iddia ederek buna karşı çıkmıştır. Bunun yanı sıra şeriatın belli bölgelerde uygulanması, Müslümanları Hristiyanlara nazaran daha ağır sorumluluklarla karşı karşıya getirmesi, İslam şeriatının şeffaf olmayan bölgesel yönetimler tarafından uygulanmasının doğurduğu ciddi sorunlar, Nijerya hukuk sistemi ve İslam şeriatının imkânlarını tartışmaya açmıştır. Bu süreçte Muhammed Yusuf da mevcut şariat uygulamasının yetersiz olduğunu iddia ederek bunun ancak bir İslam devletinin kurulmasıyla mümkün olabileceğini ve bunun için ise cihat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Adesoji, 2010, s. 103; Perouse de Montclos, 2017, s. 146-147).

Boko Haram sözcüsü Ebu Qada'nın "Amacımız mevcut Nijerya yönetimini istikrarsızlaştırarak şeriatı getirme ve Nijerya'yı şariat yasasının uygulandığı sömürge öncesi döneme geri götürmektir." şeklindeki ifadeleri örgütün temel hedefinin ne olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir (Rufai, 2017, s. 202-203). Örgüt, mevcut Nijerya devletine karşı bu tutumunu 2006'da Danışma Konseyi tarafından yapılan basın açıklamasında: "İslam'ın Nijerya gibi modern bir devlet altında yaşamalarına izin verdiğini, ancak mevcut yönetimin sistemi, yapıları ve kurumları İslami ilke ve inançlara aykırı bazı özellikler taşıdığı için, bu hükümetlere katılmalarını veya hükümetleri desteklemelerini açıkça yasaklamaktadır." (Mohammed, 2021, s. 15; Salkida, 2009) diyerek temellendirmektedir.

Ağustos 2014'te Boko Haram lideri Ebubekir Şekau'nun, Boko Haram'ın kontrolü altındaki kuzeydoğu Nijerya bölgelerinde halifelik adı verilen bir İslam devleti kurulduğunu duyurması, örgütün "Hz. Muhammed (s.a.s) döneminde olduğu gibi bir İslam krallığı kurmak için çalışmaktan başka bir gündemimiz yok." şeklindeki hedefinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Şekau'nun bir İslam devleti ilan etmesi, hareketin uzun vadeli bir hedefine ulaştığına işaret ediyordu. Nitekim Şekau'nun İslam devletini ilan etmesinin ardından Boko Haram; Borno, Yobe ve Adamawa eyaletlerindeki birçok kasabayı halifeliğine katmıştır (Pieri and Zenn, 2016, s. 66).

Boko Haram'ın tarihsel sürecine bakıldığında dört aşamadan bahsedilebilir. İlk aşama 2003 ila 2009 yıllarını kapsayan vaaz etme (davet) dönemidir. Bu süreçte Muhammed Yusuf önderliğinde daha çok kitleleri kendi anlayışına davet etme durumu söz konusudur. İkinci aşama Yusuf sonrası dönemde 2010'dan itibaren grubun liderliğini Ebubekir Şekau'nun yaptığı dönemdeki terörizm ve gizlenme sürecidir. 2013'te Kuzey-Doğu Nijerya'da olağanüstü hâll ilanından sonra örgütün gerilla hareketine dönüştüğü süreç üçüncü aşama; 2015'te Nijerya, Nijer, Çad ve Kamerun ordularından oluşan uluslararası bir koalisyonun başlatılmasının ardından saldırıların mekânsal olarak genişlemesi ise dördüncü aşama olarak değerlendirilebilir (Pérouse de Montclos, 2016, s. 879).

Örgütsel şemasına baktığımızda; örgütün en üst yönetim mercisi 2009'daki ölümüne kadar Muhammed Yusuf'un liderlik ettiği *Emiru'l Amm*'dir. Bu makamın altında ise *Naibu Emiri'l Amm* olarak ifade edilen iki yardımcı bulunmaktadır. Yusuf döneminde grubun işlerini denetlemek için *Şura Konseyi* ve *Uygulama Konseyi* kurulmuştur. Şura Konseyi, örgütün tepe konseyi ve en yüksek karar alma organıdır. Örgüt lideri aynı zamanda Şura Konseyinin de başkanlığını yürütmektedir. Söz konusu konseyde örgütün bütün hücreleri temsil edilir. Bunun yanı sıra her eyalette örgütün bütün işlerinden sorumlu olan bir "emir" bulunmaktadır. Yusuf öldürüldükten sonra örgütün başına Ebubekir Şekau geçmiş ve o da aynı sistemi devam ettirmiştir. Boko Haram'ın iç iç geçip faaliyet gösteren hücre ya da birimleri, bir komutandan emir alsa da örgütün gevşek bir emir-komuta zincirine sahip olması eyaletlerdeki hücrelerin görece bağımsız hareket etmesine olanak tanımaktadır (Onuoha, 2021, s. 161-162).

Bugün gelinen noktada yekpare bir Boko Haram'dan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Örgüt içerisinde taktik ve strateji konusundan fikir ayrılığına düşen, hatta birbiriyle rekabet eden gruplar söz konusudur. 2011 yılının Temmuz ayında kendilerine *Yusufiye İslami Hareketi* adını veren bir grup diğer Boko Haram gruplarının "kötü" olduğunu belirten broşürler dağıtmıştır. Söz konusu grup, örgütün kurucusu olan Muhammed Yusuf'un mirasını öne sürerek sivillere ve kiliselere yönelik saldırılardan uzak durmuştur. Gelinen noktada tek bir Boko Haram'dan bahsetmek yerine *Kogi Boko Haram*, *Kanuri Boko Haram* ve *Hausa-Fulani Boko Haram* şeklinde ayrımlar yapılmaktadır (Agbiboa, 2013, s. 149). Örgütün bu şekilde tanımlanması, süreç içerisinde grup içi farklı anlayışların ortaya çıkması ve ayrılıkların yaşanmasının bir göstergesi olarak değerlendirilebileceği gibi, örgütün Nijerya'da İslam şeriatı altında Müslümanları toplama hedefinden de uzaklaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Boko Haram'ın Taban Bulmasında Sosyal Şartların Etkisi

Toplumsal alanda faaliyet yürüten ve kitleleri kendi mesajı etrafında toplayan yapılara bakıldığında, bu yapıların kendi mesajını meşrulaştırdığı güçlü bir zemine ihtiyaç duyduklarını görmekteyiz. Siyasal, ekonomik, kültürel, dinsel vb. her türlü oluşum, toplumdaki mevcut aksaklıkları veya eksiklikleri kendi bakış açısından yorumlayıp halka sunarak kitleleri etkilemeye ve onları kendi mesajları etrafında toplamaya çalışır. Zira toplumda hayat bulmaya çalışan bir yapının kendi varlığını gerekçelendirebileceği bir hareket noktası olmazsa kitlelerin onun etrafında birleşme ihtimalleri de azalır. Başka bir deyişle toplumsal alanda faaliyet yürüten yapılar halk arasında taban bulmak için belli şartlara ihtiyaç duymaktadır. Dinî referanslı gruplar da kendi anlayışlarını egemen kılmak için toplumdaki ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel vb. alanlardaki sorunları gündeme getirerek kendi mesajını kitlelere ulaştırıp onların desteğini kazanmaya çalışırlar. Dolayısıyla grubu harekete geçiren ilk unsur dinî mesajın kendisi olsa da o mesajın işlendiği toplumsal zemin grubun taraftar bulmasında son derece elverişli bir ortam sunar.

Benzer durum Boko Haram için de geçerlidir. Akinola (2015, s. 2), Boko Haram'ın Nijerya'da bir selefi cihatçı grup olarak ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesinin Nijerya'daki siyaset, yoksulluk ve İslami köktencilik arasındaki etkileşimden kaynaklandığını belirtir. Ona göre isyanın büyümesinde grubun tartışmasız en aktif

olduğu yer olan Borno eyaleti gibi kuzey Nijerya'nın bazı bölgelerinde ulus altı yerel siyasetteki hoşnutsuzluklar, kitlesel yoksulluk, Nijerya'nın güvenlik zaafı gibi nedenler ön plana çıkmaktadır. Mustapha (2012) da Boko Haram'ı, Nijerya'da ulus inşasının ve demokratik siyasetin başarısızlığının belirtisi olarak ifade ederek örgütü bir yandan sosyoekonomik sistemin ezdiği, diğer yandan devletin bastıracağı hoşnutsuz bir kesimin isyanı olarak görmektedir.

Boko Haram'ın yükselişine ve büyümesine yol açan dinî ideolojinin yanı sıra, yoksulluk, cehalet, hayal kırıklığı, zayıf eğitim sistemi ve siyasi yetkililerin vatandaşları için hayatı daha iyi hâle getirememesi, gelir dağılımdaki adaletsizlik, siyasi yozlaşma gibi diğer faktörlerin de dikkate alınması yerinde olacaktır. Buradan hareketle bu başlık altında Boko Haram'ın Nijerya'da kitlesel destek bulmasını kolaylaştıran sosyoekonomik şartlar irdelenmiştir. Elbette burada değineceğimiz şartların dışında da bazı faktörler Boko Haram'ın ortaya çıkıp güçlenmesinde etkilidir fakat biz burada devlet yönetimi ekonomi ve eğitim alanındaki problemlerin örgütün taban bulmadaki etkisini irdelemekle yetineceğiz.

Ekonomik Problemler

Toplumları birçok yönden etkileyen ekonomik durum, radikal grupların kendi mesajlarını şekillendirirken sıklıkla atıfta bulunduğu unsurların başında gelmektedir. Muhalif-isyancı grupların bir yerde hayat bulabilmesi ve bölgedeki halkı kendi mesajı etrafında toplayabilmesinde söz konusu yapının mesajının güçlü olmasının yanında toplumsal şartların da uygun olması önem arz etmektedir. Toplumsal düzlemde ekonomik anlamdaki problemler kitlelerin mevcut düzene karşı itirazlarını yükseltmesine neden olmaktadır. Ted Robert Gurr *Why Men Rebel* isimli kitabında “göreceli yoksunluk teorisi” bağlamında bu durumu “sefalet isyanı doğurur” şeklinde formüle etmektedir (Akt. Agbiboa, 2014, s. 405). Gurr'un teorisini destekler nitelikte, ABD'nin Nijerya eski büyükelçilerinden John Campbell, örgütün ortaya çıkışını, Boko Haram, kuzeydeki yoksulluğa ve günahkârlığa karşı kızgın insanlardan oluşan bir halk hareketidir (Walker, 2012, s. 9) şeklinde ifade etmektedir. Nijerya'daki isyanı açıklama noktasında ileri sürülen tezlerden birisi olan “yoksulluk tezi”, çeşitli paydaşlar ve gözlemciler arasında, Nijerya'daki yüksek insani yoksunluk ve genç işsizlik oranlarının mevcut isyanın habercisi olduğunu iler sürer. Nijerya'da insan kaynağı ve maddi kaynaklar konusunda bir bolluk olmasına rağmen halkın büyük bir kesimi yoksulluk içerisinde. Nijerya'nın Birleşmiş Milletler yıllık İnsani Gelişme Raporlarındaki düşük insani gelişme sıralaması, yoksulluk ve az gelişmişlik durumunun kanıtı niteliğindedir. Ayrıca, Nijerya İstatistik Bürosuna (NBS) göre, mutlak yoksulluğun ülke çapında yüzde 61,9 olduğu tahmin ediliyor ve Boko Haram'ın en aktif olduğu Kuzey Nijerya'da yoksulluk oranları, yüzde 70'in üzerindedir (Akinola, 2015, s. 11; Salaam, 2012, s. 151).

Nijerya'da yolsuzluğun da yüksek seviyede olması ülkedeki yoksulluk düzeyini gittikçe artırmanın yanında ülkenin farklı kesimleri arasındaki ekonomik uçurumu da derinleştirmektedir. Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde Nijerya'nın sürekli daha geriye gitmesi, ülkedeki yolsuzluğun boyutlarını göstermektedir. Nijerya'daki yolsuzluk oranı ve dünya genelindeki sıralamasını yıllara göre yaşadığı yükseliş trendi mevcut durumun gittikçe kötüleştiğini göstermektedir. Yolsuzluk Algılama Endeksi'ne göre 2018'de Nijerya, endekste yer alan 180 ülke arasından 144. sırada yer alırken, 2019'da 146. sıraya, 2020 endeksine göre 149. sıraya, 2021 yılındaki endekse göre ise 154. Sıraya gerilemiştir (Transparency.org, t.y.).

Botha ve arkadaşları tarafından yapılan ve Nijerya'daki halkın Boko Haram'a yaklaşımını irdeleyen bir saha araştırmasında, Boko Haram'a katılmaya yönelik motivasyon algılarının mali ödüllerle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya katılanlardan %65,9'u Boko Haram'a katılmanın birincil nedeni olarak finansal nedenleri ifade etmiştir (Botha vd., 2017, s. 26-30). Freedom Onuoha'nın (2012) yerel halkla yaptığı görüşmelerden elde ettiği veriler de Boko Haram'ın ekonomik problemler üzerinden kendi söylemini meşrulaştırmaya ve halkın bu konudaki tepkisini kendi varlığının kalıcı hâle gelmesi için kullandığını göstermektedir. Onuoha, yaptığı

görüşmeler çerçevesinde Boko Haram'ın siyasi yolsuzluk, servet ve gücün dağılımı gibi konularda biriken öfkenin dinî söylem üzerinden dile getirdiğini ifade etmektedir. Ona göre din, Kuzey Nijerya'daki Müslümanlara yönelik yolsuzlukların ve ekonomik eşitsizliklerin nedenlerine karşı harekete geçmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Benzer bir iddia Avis (2020, s. 4) tarafından dile getirilmektedir. Avis de Boko Haram'ın kendi propagandasını şekillendirirken Batı etkilerine muhalefet, yozlaşmış siyasi seçkinlere karşı siyasi ajitasyon, gelir eşitsizlikleri ve yoksulluk, yapısal şiddet, dinsel köktencilik ve aşırılık ve şiddet yanlısı küresel grupların iş birliği gibi bazı argümanlar kullandığı görülmektedir.

Nijerya'nın kuzey ve güney bölgeleri arasında birçok alanda önemli farklılıklar söz konusudur. Ülkenin kuzey eyaletlerinde toplumsal alandaki her sosyal gösterge Nijerya'daki genel seviyenin altındayken güney Nijerya'nın bazı bölgeleri BM kalkınma programı ölçeğindeki orta gelirli bir ülkeninkine benzer sosyal göstergelere sahiptir. Kuzeydeki çoğu eyaletin en fakir eyaletlerden daha kötü durumda olduğunu belirten Mustapha (2012), Boko Haram örgütünün yükselişinin kaçınılmaz bir şekilde Nijerya toplumundaki yüksek yoksulluk seviyelerine ve insan haklarının reddedilmesiyle yakından irtibatlı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre kuzey eyaletlerindeki son derece yüksek yoksulluk seviyeleri, din adına öldürmeye veya öldürülmeye hazır genç erkekler ordusunun oluşmasında önemli bir faktördür.

Muhammed Yusuf, takipçilerinin gelirlerinin gruba iade edildiği işler kurmaları için gayriresmî bir mikro kredi planı organize etmesi (International Crisis Group, 2012, s. 12-16), bu mikro-kredi sistemi sayesinde ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunması, kuzey Nijerya'da iş kurmak isteyen veya mevcut işlerini genişletmek isteyenlerin devletten alamadıkları krediyi örgütten almaları imkânı sunması Boko Haram'ın taraftar bulmasında etkili olmuştur. Örgütün sunduğu ekonomik imkânlar ile halktan toplumsal destek bulması arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından Nijerya Savunma Bakanlığı sözcüsü Tümgeneral Rabe Ebubekir'in halkı Boko Haram'dan mali destek almama konusunda uyarması (Babatunde, 2018, s. 386) önemli bir detaydır. Boko Haram'ın özellikle yoksulluğun daha fazla hissedildiği kuzey bölgelerinde işsiz ve dışlanmış gençlere refah içerisinde bir gelecek vaadinde bulunarak kitlelerin örgüt etrafında toplanmasını kolaylaştırmıştır. Nitekim örgütün kurucusu Yusuf, kendi mesajını şekillendirirken Nijerya'daki yönetimin başarısızlığı ve yapılan yolsuzlukların yarattığı ekonomik tahribatı kullanmıştır. Şeriat kurallarına bağlı bir okul aracılığıyla işsiz ve muhalif gençleri eğiten Yusuf, kendi mikro finansman sistemini kurarak bireylere küçük miktarlarda borç vermek suretiyle kendisine sadık olan büyük bir genç takipçi kitlesini kendine çekmiştir. Söz konusu finansman sistemi örgütün elde edilen kârın bir kısmını gruba vermek şartıyla, gençlere küçük krediler vererek ayakkabı boyama, pazar tezgâhları kurma, çekçek gibi küçük girişimlerde bulunma imkânı sağlamıştır (Pieri and Zenn, 2016, s. 72). Bunun yanı sıra Muhammed Yusuf tarafından Maiduguri kentinde kurulan ve 2002-2009 döneminde hayli aktif olan eğitim kompleksinin Kamerun, Çad ve Nijer gibi komşu ülkeleri de kapsayacak şekilde işsiz ve yoksul gençler için ücretsiz eğitim hizmeti sunması; keza yoksul öğrencilere yönelik geniş kapsamlı bir dizi sosyal programla Nijerya'nın kuzeyinde yoksul sayısını ve işsizliği azaltmayı hedeflemesi bu anlayışın bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Sarıdağ, 2015, s. 9). Bölgenin mevcut koşulları göz önünde bulundurulduğunda; gıda, barınma ve refah dolu bir yaşam vaadiyle çok sayıda gencin, radikal hareketin bünyesine katılması kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır.

Yusuf, kurduğu sistem aracılığıyla, hükümetin ihmal ettiği hizmetleri yerine getirdikçe hem fakir hem de orta alt sınıftan insanların örgüte bağlılığı daha da artmıştır. Öyle ki Yusuf bu destek üzerinden sosyoekonomik alanlara dokunmaya ve bunun üzerinden siyasi nüfuzunu da oluşturmaya çalışmıştır. Yusuf'un bu faaliyetleri sadece dinî alanda ona bağlı bir kitle oluşturmakla kalmamış güçlü bir oy potansiyeli de sunmuştur. Bu oy kitlesinin farkında olan siyasiler bu güçten faydalanmak istemiştir. Nitekim 2003 yılında Borno Eyalet Valisi seçilen Ali Modu Şerif, seçimleri kazanmak için Yusuf'un faaliyetlerine destek vermeye başlamıştır (Perouse de Montclos, 2017, s. 152-15). Siyasal alandaki bu manevralar örgütün daha fazla güç elde etmesine olanak sağlamıştır.

Yeri gelmişken, Nijerya'daki ekonomik potansiyelin halka yansımamasında özellikle İngiltere başta olmak üzere bazı sömürgeci devletlerin bölgeye kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda müdahale etmelerinin büyük rol oynadığını da ifade etmekte fayda var. İngiltere Royal Niger Company aracılığıyla ülkedeki ekonomik alanı kendi çıkarları doğrultusunda dizayn etmenin yanında siyasal ve kültürel alanda da derin etkiler bırakmıştır. İngiliz koloni hükümetinin Nijerya'daki yer altı ve yer üstü zenginlikleri halkın faydalanacağı şekilde değil de İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda kullanması Nijerya halkının yoksulluk içerisinde yaşamasına neden olmuştur. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonraki süreçte pamuk, yer fıstığı, palm yağı gibi birçok ürün bu bölgeden sağlanmıştır. Öyle ki 1917'de İngiltere dışında herhangi bir ülkeye palm yağının, 1919 ve 1922 yıllarında ise palmye çekirdeğinin ihraç edilmesi yasaklanmıştır (Shokpeka and Nwaokocha, 2009, s. 58). Doğal gaz ve petrol ticaretiyle birlikte ülkedeki ekonomik faaliyetler yeni bir aşamaya geçmiştir. 1993 yılında faaliyete başlayan Nigerian Liquefied Natural Gas Company 1999 yılında deniz aşırı sevkiyata başlamıştır. Söz konusu şirketin %51'i uluslararası faaliyet yürüten Shell, Total ve Eni şirketlerine aitken %49'u Nijerya Sıvılaştırılmış Doğal Gaz Şirketine aittir (Kavak, 2021, s. 130-131). Dolayısıyla Nijerya'daki ekonomik yoksunluk sadece ülke yönetimlerinin başarısızlığı olarak değerlendirilmemelidir. Ülkedeki ekonomik problemlerin bir ayağını da uluslararası boyut oluşturmaktadır. Çalışmanın konusu ekonomik problemlerin kaynağının tespiti olmadığı için burada sadece bunları ifade etmekle yetineceğiz.

Tüm bunlardan hareketle denilebilir ki Nijerya'nın sahip olduğu zenginliğin vatandaşlara daha iyi bir yaşam standardı sunmasındaki başarısızlığı, Yusuf gibi bir hatibe kolayca ikna edebileceği potansiyel örgüt elamanları sunmuştur. Boko Haram lideri Muhammed Yusuf ülkedeki ekonomik problemi kendi muhalefetinin merkezine yerleştirerek mevcut durumdan rahatsız olan kesimleri etrafında toplamaya çalışmıştır. 2009'a kadar ki süreçte, üyelik aidatları, yabancılardan ve iş adamlarından aldıkları bağışlar ve destek verdiği politikacılardan aldıkları destekler aracılığıyla kurduğu ekonomik ağ sayesinde işsiz, mülteci ve kimsesizlere barınak sağlama, iş verme ve üyelikleri artırma stratejisi uygulaması bunun en açık göstergesidir. Boko Haram'ın ülkenin en yoksul bölgesi olan kuzeyde daha etkin olması bu durumu açık bir şekilde izah etmektedir.

Dolayısıyla Boko Haram ideolojisi salt Batı eğitimini reddetmekle sınırlandırılabilir bir yapılanma değil; daha iyi bir yaşam konusundaki başarısızlığa karşı belli kesim için kendisini alternatif olarak sunan bir yapıdır denilebilir. Bu yönüyle örgüt, görece daha iyi yaşam standartlarını arzulayan gençleri kendi ideolojisi etrafında birleştirerek mevcut laik karakterli devleti şeriata dayalı yeni bir yönetimle değiştirmek için onları harekete geçirmenin bir aracı olarak görülebilir.

Yönetimsel Aksaklıklar

İç savaş genelde etnik ve dinî çeşitliliğin yarattığı bir sorun olarak kabul edilse de aslında bu süreçte birçok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür. 1945-1999 yılları arasındaki 127 iç savaşı konu edinen ampirik bir çalışmada sosyoekonomik şartların, mali ve bürokratik açıdan devletleri zayıflattığını ve bunun da örgütlerin taraftar bulmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada, genel kanının aksine, etnik ve dinî çeşitliliğin iç savaşın önemli bir faktörü olmadığı vurgulanmaktadır. Söz konusu çalışmada, devlet teşkilatındaki aksaklıklar ve bürokratik zayıflıklar, devletin isyanın ortaya çıktığı bölgedeki insanlara karşı acımasız ve orantısız tutumu ve devletin gerekli gözetim ve polisiye tedbirlerini alamaması gibi unsurların halk arasında isyancılara karşı sempati beslemesine yardımcı olduğu ifade edilmektedir (Fearon and Laitin, 2003). Piazza'nın, 1986-2002 yılları arasında 96 ülkedeki terör olayları ve kayıpları üzerine yürüttüğü çalışmasında; nüfus, etno-dinî çeşitlilik, artan devlet baskısı ve en önemlisi parti siyasetinin yapısı gibi değişkenlerin terörizmin önemli belirleyicileri olduğu sonucuna varmıştır (Piazza, 2006, s. 159).

Boko Haram'ın kendi tabanını oluşturmasında sıklıkla atıfta bulunduğu problem alanlarından birisi Nijerya'nın bağımsızlık sonrasındaki yönetsel aksaklıklardır. 250'den fazla etnik dilin konuşulduğu, Müslüman, Hristiyan ve diğer inançlara mensup insanlardan oluşan son derece kozmopolit bir yapıya sahip olan Nijerya'da bağımsızlık sonrası dönemde bütün kesimleri temsil eden bir yönetimin kurulmasını zorlaştırmıştır. Ülkenin kuzeyinde İslam dinine mensup Hausa, Fulani ve Kanuri gibi kabileler yaşamaktadır. Söz konusu bu bölgeler ülkenin geri kalanıyla kıyaslandığında sosyokültürel yönden çok daha dezavantajlı bir durumdadır.

1891 yılında İngiliz sömürgesi olan Nijerya, 1960 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. Nijerya bağımsızlığını kazansa da İngiliz sömürge yönetiminin izlerini uzun bir süre taşımaya devam etmiştir. 1967'de başlayıp 1970'te sona eren Biafra Savaşı'na kadar dört bölgeden oluşan Nijerya, söz konusu savaş sonrasında 12 eyalete ayrılmış ve bu durum 1976 yılına kadar devam etmiştir. Olusegun Obasanjo'nun iktidarı döneminde eyalet sayısı 19'a çıkartıl ve bu durum 1983'e kadar sürmüştür. 1984 yılında ise eyalet sayısı 21'e çıkmıştır (Inamete, 1991, s. 192). Eyalet sayılarındaki bu değişiklik politikası Nijerya'daki çatışmaları bitirmemiştir. 1999 yılında sivil anayasaya geçişle birlikte ülkedeki dinî ve etnik hususlar göz önüne alınarak ülke kuzeydoğu, orta kuzey ve kuzeybatı ile güneydoğu, güney-güney ve güneybatı olarak 6 bölgeye ayrılmıştır. Sivil anayasa döneminde 36 eyalet ve 774 yerel yönetim meclisi oluşturulmuş, başkent Abuja şehri de Federal Merkezi Bölge olarak kabul edilmiştir (Okaför, 2012, s. 110-114).

Sosyal krizler politik yetersizliklerle birleşince, dine dayalı ideolojilerin önemli bir alternatif olarak belirlediğini belirten Aydınalp (2022, s. 110), psikolojik bakımdan yabancılaşmış, sosyal bakımdan itilmiş, ekonomik durumu kötü olan fakat bunun yanında kendi yetersizliklerini giderecek politik araçları istediği gibi kullanamayan grupların, bürokrasi ve üst sınıfların hegemonyası altında ezildikçe radikalleştiğini ve tabanda oluşan hoşnutsuzlukların devrimci hareketlere uygun bir toplumsal zemin hazırladığını ifade eder.

Yönetime dair yapılan bu düzenlemeler, Nijerya'daki bölgeler arası uçurumu giderme konusunda arzu edilen başarıyı sağlayamamış ve Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki sosyoekonomik dengesizliği ortadan kaldıramamıştır. Özellikle Müslüman halk arasında bu durumdan duyulan rahatsızlık, Boko Haram gibi örgütlerin kolaylıkla taraftar bulabileceği bir ortam yaratmıştır.

Halkın yönetimdekileri denetleme imkânının olmaması, onların İslami yönetimi, herkesin eşit olacağı ve karşılıklı olarak birbirini denetleyebileceği bir siyasi düzen mekanizması olarak görmelerini sağlamıştır. Bununla birlikte yerel siyasetçilerin halktan destek almak adına İslam ve şeriat gibi kavramları kendi siyasal kampanyalarında kullanmaları, Boko Haram'ın kendi propagandası için uygun bir zemin sağlamıştır (Harnischfeger, 2021, s. 36-37).

Ülkede halkın iktidarlara olan güvensizliği örgütlerin buldukları bölgelerde varlığını güçlendiren bir başka unsur olarak değerlendirilebilir. Yönetime yönelik güven eksikliği, halkın alternatif olabileceğini iddia eden yapılara yönelmesini kolaylaştırmıştır. Bu yapılardan birisi de kuşkusuz Boko Haram örgütüdür. Boko Haram, son on beş yılda iktidarların uygulamış olduğu yanlış politikalar üzerinden hem üye transferi gerçekleştirmekte hem de giderek bölgedeki varlığını güçlendirmektedir. Bu nedenlerden dolayı Boko Haram ile hükümet çatışmaları devam etmektedir (Daban, 2022, s. 151).

1999'da sivil yönetime dönüş, siyasi sistemi rehin alan ve kamu fonlarını halka hizmet için kullanmak yerine kendilerine ve yandaşlarına aktaran bir siyasi liderler sınıfı doğurdu. Bu seçkinler tarafından haksız yere elde edilen servetin bariz bir şekilde tüketilmesi halkta bir umutsuzluk ve hoşnutsuzluk yaratmıştır. Oluşan bu durum yoksulluk içindeki genç işsizleri siyasi haydutlar olarak kendi saflarına çekip silahlandırma eğilimi şiddetin yayılmasında önemli bir faktör olmuştur.

Boko Haram'ın eğitim karşıtlığı çerçevesinde sloganlaşan tavrı sadece eğitim ile ilgili bir duruş olmayıp içinde yönetim sistemi ve karakterinin de bulunduğu "Batı" orijinli her türlü yaklaşımdır. Dolayısıyla Nijerya hükümetinin laik yapısı da örgütün önemli itiraz noktalarından birini teşkil etmiştir. Boko Haram, mevcut yönetimi küfür sistemi olarak gördüğü için onun yıkılıp yerine şeriata dayalı bir yönetimin kurulması gerektiğine inanıyordu. Öyle ki kuzeydeki bazı eyaletlerde uygulanan şeriati da tam anlamıyla uygulanmadığı gerekçesiyle reddediyordu. Ülkede kurulan yönetimin laik karakterinin yanı sıra arzu edilen bütünleşmeyi sağlayamaması, ülke yönetimine yönelik hoşnutsuzlukların artmasına neden olmuştur. Müslümanların kendilerini siyasal sistemden dışlanmış hissetmeleri özellikle kuzey bölgelerinde önemli bir muhalefetin oluşmasını sağlamıştır. Tüm bu faktörler, Boko Haram'a kendi ideolojisini yaymak ve mevcut durumdan rahatsız olan kişileri kendi örgütsel yapısı etrafında toplaması için uygun bir zemin sunmuştur.

Eğitim Sistemindeki Aksaklıklar

Nijerya'da yoksulluk ve sosyal adaletsizliğe ek olarak, kuzey ve güney arasındaki eğitim dengesizliği, halkın hatırı sayılır bir kesiminin eğitim olanaklarından uzak olması da radikal yapıların taraftar bulmasında önemli bir diğer faktördür. Nijerya'da bağımsızlık sonrası bölgeler arasındaki eğitim alanındaki eşitsizliği gidermek adına bazı politikalar uygulanmış olsa da bunların arzu edilen hedeflere ulaşma konusunda yeterli olduğu söylenemez.

Eğitime ayrılan bütçenin yetersizliği, maaşların zamanında ödenememesi, grevler, iç çatışmalar, terör saldırıları, yolsuzluklar ve yüksek öğrenim ücretleri eğitimi olumsuz etkilemiştir. Genelde eyalet yönetimleri, özel okullar, kilise ve medreseler tarafından yürütülen eğitim faaliyetleri son yıllarda yapılan düzenlemelere rağmen arzu edilen seviyede değildir. UNICEF verilerine göre Nijerya'da 15 milyona yakın çocuk okula gidememektedir. Hükümetin yürüttüğü çalışmalar neticesinde eğitime ayrılan bütçe 2018 yılında yüzde 7'den yüzde 26'ya, yani BM standartlarına çıkarılsa da eğitime katılımın hâlâ arzu edilen seviyede olmadığı söylenebilir (Kavak ve Bashal, 2019).

Kuzey ve güney arasındaki eğitim kazanımları arasında süren eşitsizlik okuma-yazma oranlarına ve üniversiteli sayısına yansımıştır. Ülkenin kuzey bölgelerinden üniversiteye giden kişiler, Nijerya'daki bütün üniversite öğrencilerinin %30'undan daha azdır. Kuzey ve güney bölgeleri arasındaki ilk ve ortaokul kayıtlarındaki yaygın farklılıklar da bölgeler arasındaki eşitsizliğin bir başka kanıtıdır. Ulusal Nüfus Komisyonunun konuyla ilgili raporu, kuzeydeki eyaletlerde okuma yazma oranlarının çok daha düşük olduğunu ve Boko Haram'ın kurulduğu Borno eyaletinde 6-16 yaşlarındaki çocukların %72'sinin okullara hiç gitmediğini ortaya koymaktadır (Salaam, 2012, s. 152).

Nijerya'daki önemli eğitim kurumlarından birisi özellikle Müslümanların yaygın olarak yaşadığı bölgelerde faaliyet yürüten *Elmejiri* isimli eğitim kurumlarıdır. Arapçadaki el-muhacir kelimesinden türetilen elmejiri okulları, diğer İslam ülkelerindeki din eğitimi veren medreselerin karşılığı olarak görülebilir. Bu eğitim sisteminde farklı yaş grubundan erkek öğrenciler, çoğunlukla derme çatma çadırlarda, ağaçların altında veya cami verandaları gibi gayriresmî bir ortamda ebeveynlerinden mali destek almadan Kuran, Hadis ve İslam'la ilgili diğer ilimleri tahsil ederler (Awesofe vd., 2003). 50 ila 100 arasında değişen sayılarda talebenin bulunduğu bu eğitim merkezlerinde mallam dedikleri öğretmenler nezaretinde eğitim verilmektedir. Buradaki öğrencilerin ailelerinden maddi destek almamalarından dolayı öğrenciler eğitimlerinin yanı sıra sokaklarda kendi ihtiyaçlarını karşılamak adına dilenmek zorunda kalabilmektedir (Abdulmalik vd., 2009, s. 527-530). Bu eğitim sisteminin, devlet gözetiminden uzak olması, burada eğitim gören kişilerin genellikle ailelerinden uzakta olması gibi bazı unsurların, aşırılık yanlısı grupların buralardan eleman devşirmesine olanak tanımaktadır. Yasal olarak onlarla ilgilenen herhangi bir kurumun olmamasından dolayı bu talebeler sokaklarda kalma eğilimindedir. Kendi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda başkalarına muhtaç olan bu

kesimin, onları kendi amaçları doğrultusunda kullanmak isteyen kişi veya grupların istekleri doğrultusunda eylemde bulunma potansiyelleri yüksektir. Dolayısıyla Nijerya'daki bu elmejirilik sistemi, aşırılık yanlısı olan kişi veya grupların kendi radikal ideolojilerini yaymaları ve üye devşirmeleri için uygun toplumsal bir zemin sağlamaktadır (Awesofe vd., 2003, s. 314). Bu bağlamda, kuzey Nijerya'daki düşük okuryazarlık seviyeleri ve bölgede artan yoksulluğun ihmal edilmesi, algılanan sosyal adaletsizlik ve radikal arka planla birleştiğinde, Boko Haram gibi örgütlere gençleri kolayca etkileme ve onları kendi saflarına çekmek için elverişli bir ortam sunduğunu ifade edebiliriz.

Yoksunluk ve Radikalizm Kısır Döngüsü

Radikal dinî grupların kendi ideolojilerini yayma sürecinde sıklıkla başvurdukları konuların başında sosyal alandaki sorunlar gelmektedir. Bu yapılar, kendileri iktidara geldiklerinde halkın mustarip olduğu tüm problemleri çözeceklerini ve daha müreffeh ve yaşanabilir bir hayat sunacaklarını vadetmektedirler. Dolayısıyla mevcut sosyal adaletsizlikler, bu tür radikal grupların kendilerini meşrulaştırmaya çalıştıkları temel alanlardır.

Her ne kadar radikal gruplar sosyal adaletsizliği sonlandırma, daha müreffeh bir hayat sunma, yönetsel anlamda hesap verilebilir bir yönetim gibi vaatlerde bulunsalar da bir süre sonra şikâyet ettikleri şartların daha da ağırlaşmasına neden olabilmektedir. Başka bir deyişle yoksunluktan beslenen bu yapılar bir süre sonra bizzat kendileri yoksunluğun nedeni hâline gelebilmektedir. Boko Haram özelinde de ortaya çıkan tablo bundan pek farklı değildir. Boko Haram daha güvenilir bir yaşam vadederken kendisi güvensizliğin ve terörün nedeni hâline gelmiştir. Ekonomik eşitsizliği sonlandırmayı hedeflerken ülke ekonomisinin daha da kötüleşmesine neden olmuştur.

Dünya Bankasının 2021 raporuna göre Nijerya halkının %40'ı yoksunluk içinde yaşamaktadır. 2018/2019 yıllarında Nijeryalıların yüzde 39,1'ine kişi başı olarak günde 1,90 ABD doları düşmekteydi. Bu oran uluslararası yoksulluk sınırının altında olup bu yoksulluk çoğunluklu olarak Nijerya'nın kuzey bölgelerinde görülmektedir. Kuzeyde kırsal kesimlerde yaşayanların yüzde 84,6'sı ile şehirde yaşayanların yüzde 76,3'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (World Bank Group, 2021).

Halka daha yaşanılabilir bir ülke vaadiyle ortaya çıkan Boko Haram'ın Nijerya'daki etkisine bakıldığında, kuzeydoğu Nijerya'da tahminen 15 milyon insanın şiddetten ve buna bağlı askerî operasyonlardan etkilendiği görülmektedir. Özellikle çatışmanın yoğunlaştığı 2014'ten sonra yaklaşık 20.000 kişi hayatını kaybetmiş; 1 milyon 800 bin kişi yerinden olmuştur. Söz konusu süreçte altyapıya verilen hasarın 9,2 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum kuzeydeki ekonomik yoksunluklar üzerinden kendisine taraftar toplayan örgütün, kuzeydoğunun zayıf ekonomik gelişimini daha da ağırlaştırdığını göstermektedir (The World Bank, 2015, s. 1).

Borno, Adamawa ve Yobe eyaletlerinde çatışmalardan etkilenenlerin bir kısmı kuzey ve orta Nijerya'ya göç ederken 170 binden fazla kişi de komşu ülkelere sığınmıştır. Çatışmadan en çok etkilenen Borno, Yobe ve Adamawa'da özellikle gıda üretimi sektöre uğramış ve tarımsal faaliyetler yapılamaz hâle gelmiştir. Çatışmalar bölge halkının geçim kaynaklarını sürdürmesini engellemenin yanı sıra ticaret ve piyasa işleyişini de kesintiye uğratmıştır. Tüm bu aksaklıklar gıda güvensizliği gibi bir tehlikeyi doğurmuştur (Avis, 2020, s. 6) Çatışma ayrıca, artan gıda güvensizliği ve zaten aşırı derecede gerilemiş ve zarar görmüş temel sosyal hizmetler üzerindeki artan baskı ile insani bir krizi tetiklemiştir. Bu durum, kuzeydoğuda zaten var olan sosyoekonomik eşitsizlikleri şiddetlendirmiştir (Breckenmacher, 2019).

Dünya Bankasına (2015) göre fiziksel yıkım, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve piyasaların işleyişini baltalayarak özel sektörü etkilemiştir. Ordunun güvenlik gerekçesiyle pazarları kapatması, pazarların saldırıya uğraması ekonomik hayatı olumsuz etkilemiştir (Brechenmacher, 2019). Köylerin boşaltılması ve izole yaşam, insanlar arası bağlantıyı sektöre uğratmış bu da ticari faaliyetleri sınırlamıştır. Altyapının hasar görmesi, bazı ana ulaşım yollarının güvenlik problemi nedeniyle kullanılamaması ülkedeki ticaret hacmini ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir (The World Bank, 2015).

Çatışma öncesi dönemde zaten yeterli düzeyde olmayan üretim olanakları kriz sonrasında daha da azalmıştır. İş gücüne katılım, tarımsal faaliyetlerde (%43) ve büyük ölçüde kayıt dışı tarım sektöründe (%39) yoğunlaşmıştır. Çatışmanın başlamasıyla birlikte, 2012-2013'te tarımda iş gücü katılım oranı %27'ye düşmüştür. Çatışmanın yerel ekonomi ve geçim kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri, bölgedeki nüfusun refahını baltalamıştır. Kriz sırasında, yoksulluk oranı 2011'de %47,3'ten 2013'te %50,4'e çıkarak tüm ülkedeki en yüksek seviyeye çıkmıştır. Yerel ekonomin daralması, fiyat artışlarını tetiklemiş ve bu durum gıda güvensizliği probleminin neden olmuştur (The World Bank, 2015).

Dünyanın sayılı petrol ihracatçıları arasında yer alan Nijerya'nın sahip olduğu kaynakların halkın refahına yeterince yansımadağı bir ortamda terör örgütleriyle mücadele etmek için dışarıdan alınan askerî teçizatlar, ülke gelirlerinin büyük bir kısmının bu alanlara aktarılmasına neden olmuştur. Örgüt ile mücadele etmek adına Batılı ülkelerden alınan askerî malzemeler, ülkenin sahip olduğu zenginliklerin halka yansıma düzeyini daha da kötüleştirmiştir.

Şiddetin dolaylı etkilerinin yanı sıra doğrudan insan hayatını etkileyen bir boyutu da söz konusudur. NST (Nigeria Security Tracker) Haziran 2011'den Haziran 2018'e kadar, Boko Haram'ı ilgilendiren ve 37.530 kişinin öldürüldüğü 2.021 olayın yaşandığını kayda geçmiştir. Aynı dönemde ACLED (Armed Conflict Location and Event Data Project), 34.261 kişinin hayatını kaybettiği 3.346 olayı kaydetmiştir (Campell and Harwood, 2018). Müslümanların yoksunluk içerisinde olduğunu iddia ederek onların sözcülüğünü yapmayı kendisine görev addeden örgütün yaptığı eylemlere bakıldığında haklarını savunacağını iddia ettiği kesimi daha da mağdur hâle getirdiği görülmektedir. Boko Haram'ın en çok saldırı ve kaçırma eylemlerini kuzey Müslümanlarına yönelik yapması ve cami, medrese, rehabilitasyon merkezleri ve okulları hedef alması bunun göstergesi olarak değerlendirilebilir (Campell, 2019). Müslüman din adamı Dala ve İbrahim Birkuti'yi örgüte yaptığı eleştirilerden dolayı öldürmesi (Bozkurt, 2018, s. 58), ele geçirdiği bölgeleri kontrolünü elinde tutmak için oradaki Müslümanları canlı kalkan olarak kullanması, bünyesine kattığı savaşçıları anne-babalarını öldürmeye zorlaması (Pérouse de Montclos, 2016, s. 882), 29 Kasım 2014'te Kano Ulu Camisine intihar bombacısı aracılığıyla yaptığı ve en az 120 kişinin hayatını kaybettiği saldırı (Cook, 2014, s. 6-7) gibi eylemlere bakıldığında örgütün Müslümanları daha da mağdur ettiği görülmektedir. Tüm bu saldırılar göz önüne alındığında Boko Haram'ın hayatta kalmak adına muhatap fark etmeksizin şiddet uygulayan bir yapıya evrildiğini söylemek mümkündür. Örgütün vardığı bu nokta, *İslam adına ama İslam'a rağmen* şeklinde ifade edilebilir. Zira örgüt İslam şeriatını hâkim kılmak için dinî söylemi de kullanarak propaganda yapıp insanları kendi mesajı etrafında toplamış ve yaptığı faaliyetleri İslam adına yaptığını ifade etmiştir. Fakat bugün gelinen noktada örgütün faaliyetlerine bakıldığında İslam'ın birçok ilkesiyle açıktan çelişen eylemlerinin olduğu görülmektedir.

Tüm bu süreç göz önüne alındığında, yoksunluğu ortadan kaldırma vaadiyle ortaya çıkan örgütün ülkedeki yoksunluğu daha da derinleştirdiği söylenebilir. Yoksunluğun derinleşmesi radikal örgütlerin taban bulmasını kolaylaştırırken bu örgütlerin eylemlerinin yoksunluğun derinleşmesine imkân sunduğu görülmektedir. Buradan hareketle yoksunluk ve radikalizm arasında bir kısır döngünün olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç ve Değerlendirme

Nijerya'da ekonomik, siyasal, kültürel alanlarda yaşanan sorunlar, halkın mevcut yönetimlere karşı negatif bir tutuma sahip olmalarına neden olmaktadır. 1960 sonrasındaki bağımsızlık sürecinde ulusal birliğin sağlanamaması, gelen iktidarların sorunu çözmek adına attığı adımların arzu edilen başarıyı getirememesi, etnik ve dinî olarak âdeta bir mozaiği andıran Nijerya'da çatışma ve isyanların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Siyasal anlamdaki başarısızlıklara ekonomik alandaki eşitsizliklerin de eklenmesiyle ülkedeki krizin boyutları gittikçe derinleşmiştir. Müslümanların yaşadığı Kuzey bölgelerinin ekonomik düzeyi ile Hristiyanların yaşadığı diğer bölgeler arasında adaletsizliklerin olması bölgedeki Müslüman halkın tepkisiyle sonuçlanmıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler, altyapıya yönelik yatırımların ihmal edilmesi, halkın büyük bir kesiminin yoksulluk sınırı altında bir yaşam sürmesi bölge halkının yoksunluk düzeyini ve buna paralel olarak hoşnutsuzluğunu derinleştirmiştir.

Gerek ekonomik gerek siyasal alanda yaşanan bu problemler, bu eksiklikleri başarılı bir şekilde işleyip kendi mesajlarının merkezine yerleştirerek muhalefette bulunan grupların taraftar bulmasını kolaylaştırmıştır. Söz konusu gruplar içerisinde mevcut yönetimi tamamen ortadan kaldırıp yerine İslam şeriatıyla yönetilen bir devlet kurmak isteyen gruplar da söz konusu olmuştur. Böyle bir hedefle yola çıkan ve süreç içerisinde radikalleşen Boko Haram, halkın ekonomik, siyasal ve kültürel alanda yaşadığı yoksunlukları başarılı bir şekilde işleyerek taraftar bulmuş ve gittikçe tabanını genişletmiştir. Boko Haram'ın taban bulmasında sahip olduğu dinî anlayışın yanında ülkedeki yoksunluğun çok büyük bir etkisi olmuştur. Elbette grubu harekete geçiren ilk unsur sahip olduğu dinî söylemdir ancak bu dinî söylem etrafında kitlelerin toplanmasında halkın yaşadığı yoksunluk önemli bir rol oynamıştır.

Toplumsal düzlemde yaşanan yoksunluk halkın devlete ve iktidara karşı tepkisini yükseltmiş, Boko Haram ise kendisine destek verilmesi durumunda yoksunluğa neden olan faktörleri ortadan kaldıracağını vadedmiştir. Toplumda mevcut yönetime olan güvenin azalması halkın Boko Haram'a teveccüh göstermesini sağlamıştır. Boko Haram'ın mikro-finans programıyla kendi üyelerine ekonomik imkânlar sunması özellikle genç işsizlerin örgüte yakınlaşmasına kolaylaştırmıştır. Hizmet ve sadakat takası şeklinde yaşanan bu süreç örgütün taban bulmasında önemli rol oynamıştır. Buradan hareketle dinî radikal grupların kitle desteği kazanmasında halkın yaşadığı yoksunluğun önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Radikalizm ve yoksunluk arasındaki ilişki ironik olarak bir kısır döngü şeklindedir. Başka bir deyişle bir taraftan yoksunluk dinî radikalizmi beslerken diğer taraftan da dinî radikal yapıların faaliyetleri yoksunluğun boyutunu derinleştirmektedir. Boko Haram yoksunlukları ortadan kaldırma vaadiyle kitleleri kendi etrafında toplarken ülkedeki terör eylemleriyle bu yoksunlukları daha da derinleştirmiştir. Nijerya'da özellikle Müslümanların yaşadığı bölgelere bakıldığında Boko Haram'dan sonra binlerce insanın yaşamını yitirmesi, yüz binlercesinin yerinden edilmesi, ülkedeki ekonominin çok daha kötüleşmesi, ülke gelirlerinin hatırı sayılır bir bölümünün terörle mücadele adı altında heba edilmesi, alt yapının neredeyse tamamen yok olması ile yoksunluğu bitirme vaadiyle ortaya çıkan radikal örgütün bu krizi daha da derinleştirdiği görülmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında bu tarz örgütlerle mücadele edilirken mümkün oldukça bir taraftan örgütlerin askerî kabiliyetleri sınırlandırılmalı, diğer taraftan da radikal örgütlerin beslendiği yoksunluklar minimize edilmelidir.

Radikalizm ve dinî radikalizm konuları söz konusu olduğunda özellikle İslam dini özelinde İslam'ın öğretisinin/doğasının doğrudan radikalleşmeye neden olarak kabul edildiği bir paradigma söz konusudur. Son yıllarda bu paradigma özellikle Olivier Roy tarafından ciddi anlamda eleştirilmiştir. Roy, İslam'ın

radikalleşmediğini tam tersine radikalizmin İslamileştiğini iddia etmektedir (Roy, 2017). Sosyal, siyasal, ekonomik vb. alanlarda arzu ettiği seviyede olamayan kişilerin bu rahatsızlıklarını dinî söylem şemsiyesi altında kimi zaman şiddet de içeren bir şekilde dile getirdiklerini ifade etmektedir. Benzer bir durumun Boko Haram için de geçerli olduğu kanısındayız. Dolayısıyla başta Boko Haram olmak üzere dinî söyleme sahip yapılar incelenirken “radikalizmin İslamleşmesi” anlayışını ihmal etmeyen çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Abdulmalik, J., Omigbodun, O., Beida, O. ve Adedokun, B. (2009). Psychoactive substance use among children in informal religious schools (almajiris) in Northern Nigeria. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(6), 527-542. <https://doi.org/10.1080/13674670902832813>
- Adesoji, A. (2010). The Boko Haram uprising and Islamic Revivalism in Nigeria. *Africa Spectrum*, 45(2), 95-108. <https://doi.org/10.1177/000203971004500205>
- Agbiboa, D. E. (2013). Why Boko Haram exists: The relative deprivation perspective. *African Conflict and Peacebuilding Review*, 3(1), 144-157. <https://doi.org/10.2979/africonfpeacrevi.3.1.144>
- Agbiboa, D. E. (2014). Boko-Haram and the Global Jihad: ‘Do not think jihad is over. Rather Jihad has just begun’. *Australian Journal of International Affairs*, 68(4), 400-417. <https://doi.org/10.1080/10357718.2014.891564>
- Akinola, O. (2015). Boko Haram insurgency in Nigeria: Between Islamic fundamentalism, politics, and poverty. *African Security*, 8(1), 1-29. <https://doi.org/10.1080/19392206.2015.998539>
- Arpacı, I. (2017). Dini radikalizmin nedenlerini tersinden sorgulamak: Milli görüş neden radikalleşmedi. *Journal of Turkish Studies*, 12(8), 11-28. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.11660>
- Avis, W. R. (2020). *War economy in North East Nigeria* (HelpDesk Report 734). Institute of Development Studies. Erişim adresi: <https://gsdrc.org/publications/war-economy-in-north-east-nigeria/>, <https://gsdrc.org/publications/war-economy-in-north-east-nigeria/>
- Awesofe, N., Ritchie, J. ve Degeling, P. (2003). The Almajiri heritage and the threat of non-state terrorism in Northern Nigeria—Lessons from Central Asia and Pakistan. *Studies in Conflict & Terrorism*, 26(4), 311-325. <https://doi.org/10.1080/10576100390208260>
- Aydınalp, H. (2022). Dini radikalizm ve terör. İçinde M. C. Şahin ve S. Aydemir (Ed.), *Toplumsal problemler sosyolojisi* (s. 93-128). İstanbul: Sonçağ Akademi.
- Babatunde, O. A. (2018). The recruitment mode of the Boko Haram terrorist group in Nigeria. *Peace Review*, 30(3), 382-389. <https://doi.org/10.1080/10402659.2018.1496998>
- Botha, A., Ewi, M., Salifu, U. ve Abdile, M. (2017). *Understanding Nigerian citizens’ perspectives on Boko Haram* (Monograph 196). Institute for Security Studies. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24799.05280>
- Boyle, J. (2009, Temmuz 31). Nigeria’s “Taliban” enigma. *BBC*. Erişim adresi: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8172270.stm>
- Bozkurt, B. (2018). *Nijerya’da terörizm Boko Haram terör örgütü* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Brechenmacher, S. (2019, Mayıs 3). *Stabilizing Northeast Nigeria After Boko Haram*. Carnegie Endowment for International Peace. Erişim adresi: <https://carnegieendowment.org/2019/05/03/stabilizing-northeast-nigeria-after-boko-haram-pub-79042>

- Brigaglia, A. (2012). Ja'far Mahmoud Adam, Mohammed Yusuf and Al-Muntada Islamic Trust: Reflections on the Genesis of the Boko Haram Phenomenon in Nigeria. *Annual Review of Islam in Africa*, 11, 35-44. Erişim adresi: <https://docplayer.net/31907624-Ja-far-mahmoud-adam-mohammed-yusuf-and-al-muntada-islamic-trust-reflections-on-the-genesis-of-the-boko-haram-phenomenon-in-nigeria.html>
- Campell, J. (2019, Mayıs 1). *Conflict in Nigeria Is More Complicated Than "Christians vs. Muslims"*. Council on Foreign Relations. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/blog/conflict-nigeria-more-complicated-christians-vs-muslims>
- Campell, J., and Harwood, A. (2018). *Boko Haram's Deadly Impact*. Council on Foreign Relations. Erişim adresi: <https://www.cfr.org/article/boko-harams-deadly-impact>
- Cook, D. (2014). *Boko Haram: A New Islamic State in Nigeria*. James A. Baker III Institute For Public Policy of Rice University. Erişim adresi: <https://www.bakerinstitute.org/research/boko-haram-new-islamic-state-nigeria>
- Çınar, H. Y. (2023). Nijerya'da radikalleşme ve Boko Haram terör örgütünün üye kazanma yolları. *Journal of Terrorism and Radicalization Studies*, 2(1), 129-150. <https://doi.org/10.29228/trad.22>
- Daban, C. (2022). *Afrika'da kimlik temelli çatışmaların analizi: Nijerya'da Boko Haram örneği* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Fearon, J. D. ve Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *The American Political Science Review*, 97(1), 75-90. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000534>
- Francis, M. (2012, Ocak 24). *What causes radicalisation? Main lines of consensus in recent research*. Radicalisation Research. Erişim adresi: <https://www.radicalisationresearch.org/research/francis-2012-causes-2/?it=guides/francis-2012-causes-2/>
- Harnischfeger, J. (2021). Boko Haram and its muslim critics: Observations from Yobe State. İçinde M.-A. Pérouse de Montclos (Ed.), *Boko Haram: Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria* (s. 33-62). IFRA-Nigeria. Erişim adresi: <http://books.openedition.org/ifra/1770>
- Inamete, U. B. (1991). Federalism in Nigeria: The crucial dynamics. *The Round Table*, 80(318), 191-207. <https://doi.org/10.1080/00358539108454039>
- International Crisis Group. (2012, Aralık 17). *Curbing Violence in Nigeria (I): The Jos Crisis*. Erişim adresi: <https://www.crisisgroup.org/africa/west-africa/nigeria/curbing-violence-nigeria-i-jos-crisis>
- Kavak, G. (2021). İngiliz koloni yönetiminin Nijerya'daki hâkimiyet araçları ve günümüzdeki yansımaları. *Africana*, 1(1), 121-144. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/africana/issue/65507/1013805>
- Kavak, G. ve Bashal, A. A. (2019, Kasım 11). *Nijerya'nın eğitim meselesi ve işkence iddiaları*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/nijerya-nin-egitim-meselesi-ve-iskence-iddialari/1641544>
- Kavas, A. (2007). Nijerya. İçinde *Diyanet islâm ansiklopedisi* (C. 33, s. 109-112). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kekilli, E., Ömer, H. ve Abdoulaye, İ. B. (2017, Ağustos 25). *Bir örgütün anatomisi: Boko Haram*. SETA. Erişim adresi: <https://www.setav.org/bir-orgutun-anatomisi-boko-haram/>
- Knoechelmann, M. (2014). *Why the Nigerian counter-terrorism policy toward Boko Haram has failed: A cause and effect relationship* (ICT Working Paper Series 32). International Institute for Counter-Terrorism (ICT). Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/resrep09448>
- Lapidus, I. M. (2016). *İslam toplumları tarihi* (6. bs, C. 1). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürçü, Çev.; 2. bs). Ankara: Ankara Bilim Sanat Yayınları.
- Mohammed, K. (2021). The message and methods of Boko Haram. İçinde M.-A. Pérouse de Montclos (Ed.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria* (s. 9-32). IFRA-Nigeria. Erişim adresi: <http://books.openedition.org/ifra/1753>
- Mustapha, A. R. (2012, Nisan 5). Boko Haram: Killing in God's name. *The Mail & Guardian*. Erişim adresi: <https://mg.co.za/article/2012-04-05-boko-haram-killing-in-gods-name/>
- Neumann, P. R. (2013). The trouble with radicalization. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 89(4), 873-893. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/i24756866>
- Okafor, J. (2012). Constitutional Challenges of creating new local government areas in Nigeria. *Commonwealth Journal of Local Governance*, 10, 104-115. <https://doi.org/10.5130/cjlg.v0i10.2692>
- Onuoha, F. (2021). Boko Haram and the evolving Salafi Jihadist threat in Nigeria. İçinde M.-A. Pérouse de Montclos (Ed.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria* (s. 158-191). IFRA-Nigeria. Erişim adresi: <http://books.openedition.org/ifra/1813>
- Onuoha, F. C. (2012, Şubat 29). *Boko Haram: Nigeria's Extremist Islamic Sect*. Al Jazeera Centre for Studies. Erişim adresi: <http://studies.aljazeera.net/en/reports/2012/02/201222911305194897.html>
- Orsini, A. (2020). What everybody should know about radicalization and the DRIA model. *Studies in Conflict & Terrorism*, 46(1), 68-100. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1738669>
- Pérouse de Montclos, M.-A. (2016). A sectarian jihad in Nigeria: The case of Boko Haram. *Small Wars & Insurgencies*, 27(5), 878-895. <https://doi.org/10.1080/09592318.2016.1208286>
- Perouse de Montclos, M. A. (2017). Boko Haram and politics: From insurgency to terrorism. İçinde M. A. Perouse de Montclos (Ed.), *Boko Haram: Islamism, Politics, Security and the State in Nigeria* (s. 135-157). Enschede, Netherlands: Ipskamp Priting
- Piazza, J. A. (2006). Rooted in poverty?: Terrorism, poor economic development, and social cleavages. *Terrorism and Political Violence*, 18(1), 159-177. <https://doi.org/10.1080/095465590944578>
- Pieri, Z. P., and Zenn, J. (2016). The Boko Haram paradox: Ethnicity, religion, and historical memory in pursuit of a caliphate. *African Security*, 9(1), 66-88. <https://doi.org/10.1080/19392206.2016.1132906>
- Roy, O. (2017). *Jihad and death: The global appeal of islamic state* (C. Schoch, Çev.). London: Hurst & Company.
- Rufai, S. A. (2017). Boko Haram and its modalities of recruiting and radicalizing members. *Peace Review*, 29(2), 199-206. <https://doi.org/10.1080/10402659.2017.1308730>
- Salaam, A. O. (2012). Boko Haram: Beyond religious fanaticism. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 7(2), 147-162. <https://doi.org/10.1080/18335330.2012.719096>
- Salkida, A. (2009, Temmuz 29). Nigeria: Boko Haram sect leader Ustaz Mohammed Vows revenge. *Daily Trust*. Erişim adresi: <https://www.nairaland.com/302352/islamists-yaradua-want-total-islam/6>
- Sarıdağ, A. (2015, Mayıs 20). *Analiz: Sahra Altı Afrikası'nda Terörist Grupların Yükselişi: Boko Haram ve Eş-Şebab*. SETA. Erişim adresi: <https://www.setav.org/sahra-alti-afrikasinda-terorist-gruplarin-yukselisi-boko-haram-ve-es-sebab/>
- Sedgwick, M. (2010). The concept of radicalization as a source of confusion. *Terrorism and Political Violence*, 22(4), 479-494. <https://doi.org/10.1080/09546553.2010.491009>

- Sen, A. (1976). Poverty: An ordinal approach to measurement. *Econometrica*, 44(2), 219-231. <https://doi.org/10.2307/1912718>
- Sen, A. (1982). Rights and agency. *Philosophy & Public Affairs*, 11(1), 3-39. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2265041>
- Shitu, M. H. (2021). Allegiance to non-islamic government, the question of infidelity and the Boko Haram insurgency in Nigeria: An analysis. *ULUM*, 4(2), 263-283. <https://doi.org/10.54659/ulum.943869>
- Shokpeka, S. A. ve Nwaokocho, O. A. (2009). British colonial economic policy in Nigeria, the example of benin province 1914—1954. *Journal of Human Ecology*, 28(1), 57-66. <https://doi.org/10.1080/09709274.2009.11906218>
- Smith, M. G. (1964). Historical and Cultural Conditions of Political Corruption among the Hausa. *Comparative Studies in Society and History*, 6(2), 164-194. <https://doi.org/10.1017/S0010417500002061>
- Şen, Y. F. ve Çiçek, H. (2018). Boko Haram terör örgütünün bölgedeki etkisi ve örgütle müzakere olanakları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 2093-2145. <https://doi.org/10.26466/opus.437155>
- The World Bank. (2015). *North East Nigeria: Recovery and Peace Building Assessment*. (Synthesis Report 1). Erişim adresi: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/753341479876623996/pdf/110424-v1-WP-NorthEastNigeriaRecoveryandPeaceBuildingAssessmentVolumeIweb-PUBLIC-Volume-1.pdf>
- Transparency.org. (t.y.). Transparency.Org. Geliş tarihi 15 Ocak 2023, gönderen Erişim adresi: <https://www.transparency.org/en/countries/nigeria>
- Turan, A. (t.y.). *Nijerya'daki islâmî hareketler*. Stratejik düşünce ve analiz merkezi (SDAM). Erişim adresi: <https://sdam.org.tr/kurs/nijerya-daki-islami-hareketler.html>
- Walker, A. (2012). *What is Boko Haram?* (Special Report 308). United States Institute of Peace. Erişim adresi: <https://www.usip.org/publications/2012/05/what-boko-haram>
- World Bank Group. (2021, Nisan). *Poverty and Equity Brief: Nigeria*. Erişim adresi: https://databankfiles.worldbank.org/data/download/poverty/987B9C90-CB9F-4D93-AE8C-750588BF00QA/AM2020/Global_POVEQ_NGA.pdf

Extended Abstract

Purpose

Nigeria, one of the world's major oil exporters and one of Africa's leading economies, is ethnically and religiously cosmopolitan. In the country where Islam began to spread in the 11th century, 50% of the population is Muslims, 40% are Christians, and 10% are people of other local faiths. Socio-economic problems in the country cause internal conflicts and rebellions from time to time. One of the examples to be given to these internal conflicts and terrorist incidents is Boko Haram, which aims to overthrow the current Nigerian government and establish a sharia-based state in its place. Boko Haram has been bringing the socio-economic problems of the country in order to spread its understanding and gather the people around its ideology. In other words, he aimed to use the anger of the people who are not satisfied with the current situation for his own purposes by bringing the deprivation in the country to the agenda. This study aims to examine the relationship between religious radicalism and deprivation in the example of Boko Haram. In the study, after giving general information about Boko Haram, the area of deprivation in the country and the effect of these on the organization's support were examined. The study claims that deprivation is an important factor for religious radical groups to find supporters and that deprivation facilitates radicalization. In addition, the study claims that there is a vicious circle between deprivation and radicalization, and while deprivation facilitates radicalization, radicalization deepens existing deprivations.

Design and Methodology

In the study, document analysis was used as a qualitative analysis method. In this context, besides the books, articles and theses related to the subject, the reports prepared by national and international organizations were examined.

Findings

These problems, both in the economic and political arena, have made it easier for the opposition groups to find supporters. Among these groups, there were also groups that wanted to completely abolish the current administration and establish a state governed by Islamic Sharia. Boko Haram, which set out with such a goal and became radicalized in the process, successfully treated the deprivation of the people in the economic, political and cultural fields, found supporters and gradually expanded its base. In addition to its religious understanding, the deprivation in the country had a great impact on Boko Haram's enlargement. Of course, the first element that activates the group is its religious discourse, but the deprivation of the people played an important role in the gathering of the populace around this religious discourse.

The decrease in trust in the current administration has made the people show favor to Boko Haram. Boko Haram's micro-finance program, which provides economic opportunities to its members, has facilitated the rapprochement of the young unemployed with the organization. This process, which was experienced in the form of service and loyalty exchange, played an important role in the enlargement of the organization. From this point of view, it can be said that the deprivation experienced by the people is an important factor in gaining mass support for religious radical groups.

The relationship between radicalism and deprivation is ironically a vicious circle. In other words, while deprivation feeds religious radicalism, the activities of religious radical structures deepen the dimension of deprivation. While Boko Haram gathered the people around itself with the promise of eliminating deprivations, it has been deepening these deprivations even more with terrorist acts in the country. When we look at the regions where Muslims live in Nigeria, thousands of people lost their lives, hundreds of thousands of them were displaced, the economy in the country worsened, and the infrastructure was almost completely

destroyed. When all these are taken into consideration it is seen that Boko Haram has deepened this crisis even more.

Research Limitations

The study is limited to examining the economic, administrative and educational disruptions that were effective in the spread of Boko Haram. The character of Boko Haram's religious ideology and its public reflection are excluded from the study.

Implications

It is important to conduct more detailed studies on the origins of our religious radicalism. In this context, it will be more effective to carry out studies within the framework of data obtained directly from field research. While struggling with such organizations, it is necessary to try to limit the military capabilities of the organizations as much as possible, as well as to minimize the deprivations experienced by the people.

Originality/Value

The fact that Turkish literature is not yet at the desired level increases the importance of this study. The study is also valuable in that it makes a modest contribution to religious radicalization in the field of sociology of religion.

Araştırmacı Katkısı: Ahmet AKTAŞ (%100).